

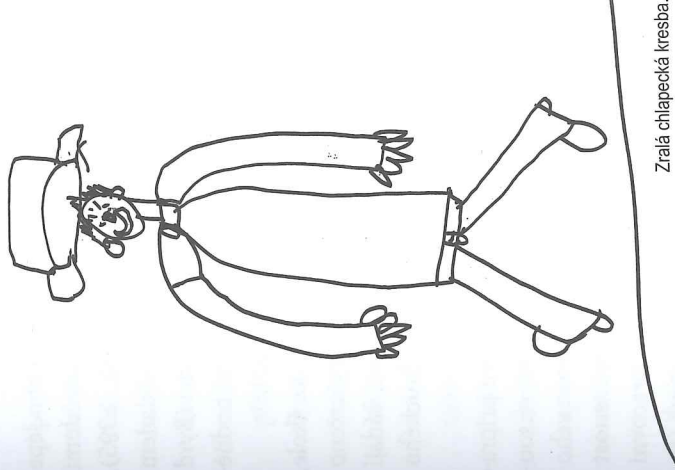
Konec předškolního období, školní zralost

Školní zralost je název pro soubor duševních schopností a dovedností, které umožňují dítěti zvládnout nároky povinné školní docházky a zároveň mít z vyučování a školních aktivit prospěch. Nároky kladené na dítě musí být rozumné, dítě nesmí být přetěžováno. Školní zralost dítěte není pouze definována coby psychická připravenost naučit se klasickým školním dovednostem, jako je čtení, psaní a počítání, ale dítě musí být pro vstup do školy vybaveno také sociálními kompetencemi, které využije v kontaktu s učiteli a vrstevníky. Emoční zralost dítěti umožňuje akceptovat a zvládat školní pravidla a zátěž vyplývající ze školních povinností. Intelekt se školní zralostí sice souvisí, ale rozhodně není její jedinou determinantou. I u chytřejších dětí se může vyskytnout řada důvodů, proč nejsou na vstup do školy zralé.

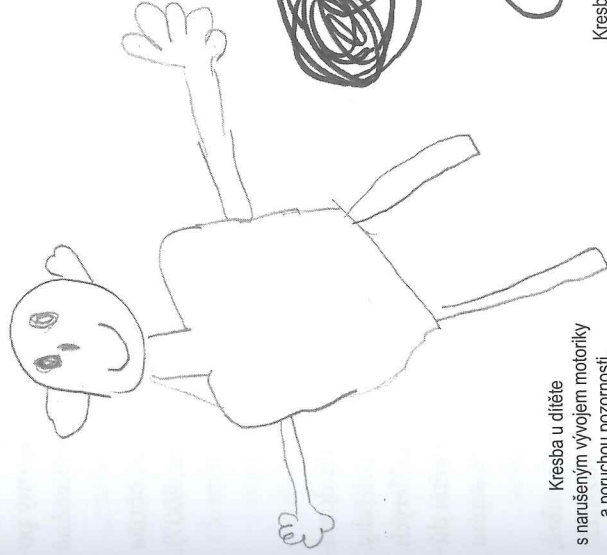
Zvládnání školní docházky je velmi důležitým vývojovým úkolem. Postoj ke vzdělávání si dítě formuje již na počátku školní docházky. Chceme-li, aby si dítě vytvořilo ke škole kladný vztah, musí být úspěšné. Na školu zralé a připravené děti jsou ve škole méně frustrovány, a mají tak větší šanci, aby si ke škole a vzdělávání vytvořily kladný vztah.

V šedesátých letech v České republice psycholog Jaroslav Jirásek začal poukázat na fakt, že ne všechny děti jsou na požadavky vyplývající ze školního vyučování psychicky připravené, což může ovlivnit úspěšnost jejich fungování ve škole (Jirásek, Tichá, 1968). Bio-psycho-sociální konstrukt školní zralosti vstoupil do širokého povědomí odborné i laické veřejnosti ke konci sedmdesátých a začátkem osmdesátých let. Do té doby odklad školní docházky v České republice dostávalo okolo 3 % dětí, nyní se pohybuje počet odkladů okolo 18 %. Necelé 1 % dětí nastupuje do školy v 5 letech (Hulík, Tesárková, 2010). Pro srovnání, 9 % britských rodičů volí odklad pro nástup do školy, jejíž návštěva je ve Velké Británii povinná od 5 let (West et al., 2000). Odklady školní docházky se realizují spíše u chlapců a logicky také u dětí narozených v jarních a zejména letních měsících. Pokud je dítě v první třídě shledáno jako školsky nezralé, mají rodiče možnost požádat během prvního pololetí o dodatečný odklad.

Český výzkum srovnával školní úspěšnost u dvou skupin dětí s doporučeným odkladem školní docházky. Jedna skupina rodičů doporučení přijala, druhá nikoli a děti nastoupily do první třídy. Děti s odkladem byly ve škole po půl roce školní docházky úspěšnější než děti, jejichž rodiče odklad neakceptovali (Matejček, Pokorná, 1998). Výsledky zahraničních výzkumů týkající se zkoumání dopadu odkladů dochází k velmi ambivalentním závěrům. Děti, u kterých se zrealizoval odklad školní docházky pouze kvůli vývojovému zvýhodnění, vykazovaly lepší výsledky

Zralá chlapčecká kresba.

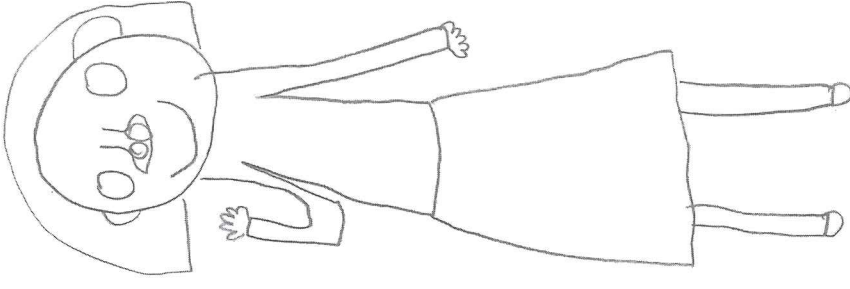

Kresba u dítěte s narušeným vývojem motoriky a poruchou pozornosti.

Kresby postav 6letých dětí.

Kresba postavy dítěte s lehkým mentálním opožděním.

Zralá dívčí kresba.

v matematice, čtení a obecných vědomostech a chovaly se stejně dobře nebo lépe než jejich mladší spolužáci (West et al., 2000). Odklad zvýšil jejich sebevědomí v sociálních interakcích a navýšil popularitu mezi spolužáky (Pitzer et al., 1995). Oponenti argumentují výzkumem, který došel k závěru, že adolescenti s odkladem kvůli zvýhodnění vykazovali více problémového chování než jejich spolužáci (Byrd et al., 1997). Přehledová studie došla k závěru, že rozdíl mezi věkově zvýhodněnými a nezvýhodněnými dětmi se smazávají okolo třetí třídy (Stipek, 2002).

V první fázi zralost dítěte posuzují zejména rodiče a učitelky v mateřské škole, v případě zdravotních obtíží dětský lékař. Orientačně je dítě pedagogicky vyšetřeno také během zápisu do základní školy. Pokud se dítě nejeví pro školu zralé, žádají rodiče o odborné vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně nebo u klinického psychologa.

Způsoblost pro školní práci někteří autoři dělí na školní zralost a školní připravenost⁶⁰ (např. Vágnerová, 2005). **Školní zralost** se myslí předpoklady, které souvisí spíše s biologickým zráním celého organismu a zejména centrálního nervového systému (motorika, pozornostní funkce, emoční kontrola). Za **školní připravenost** sou označovány dovednosti získané výchovou (sebeobslužné dovednosti, pracovní návyky, dodržování norem chování, vědomosti), které souvisí s vlivy prostředí (rodiny, školky), jež na dítě působí. Vzhledem k dynamické interakční povaze vlivů rozvoje dispozic a prostředí se jeví jako vhodnější používat zažitý jednotný pojem školní zralosti, který zahrnuje zralost i připravenost, tedy domény ovlivněné zráním i učním.

Rizikovými faktory pro úspěšný start ve školním vzdělávání jsou zdravotní obtíže dítěte, chlapecké pohlaví a nízký socioekonomický status rodiny (Janus, Duku, 2007).

Losované oblasti školní zralosti:

1. věk a rozdíl mezi pohlavími: Chlapci mívají vývoj nerovnoměrnější a dozrávají pomaleji, proto je také u nich častěji realizován odklad školní docházky. Zatímco 7letých dívek vstupujících do první třídy je jen zhruba 15 %, 7letých chlapců je více než čtvrtina (Hulík et al., 2010). Ustálenou praxí je, že větší důraz na posouzení školní zralosti se klade u dívek rozených v červenci a srpnu a u chlapců narozených od března do srpna;

2. fyzická zralost: Dítě vstupující do školy by mělo být přiměřeně fyzicky silné, aby obstálo v kolektivu vrstevníků a mohlo se úspěšně účastnit různých

⁶⁰ V anglickém jazyce je pro školní zralost používán termín „školní připravenost“ (*school readiness*).

pohybových her, které mívají soutěživý charakter a jejichž zvládání přispívá k vyššímu sociálnímu postavení dítěte v kolektivu. Důvodem pro odklad mohou být poruchy růstu, astenický habitus, nedostatek fyzických sil, zvýšená unavitelnost, chronické onemocnění, vysoká nemocnost v posledním roce, oslabená imunita, úraz;

3. motorika a grafomotorika: Hrubá i jemná motorika zralého dítěte by měla být přiměřeně koordinovaná, aby dítě bylo schopné vykonávat komplexní pohybové činnosti (plavání, jízdu na kole, různé sporty) i aktivity vyžadující jemné pohyby a souhru práce obou rukou. Přiměřeně rozvinutá hrubá a jemná motorika jsou předpokladem pro zvládnutí psaní, různých pracovních činností a tělesné výchovy. Správné držení tužky usnadňuje dítěti psaní. Kresba postavy je také jedním z orientačních testů školní zralosti, hodnotí se formální zpracování (síla a jistota čáry, velikost kresby) a obsahová stránka (schopnost dvojdimenzionálního znázornění končetin, zpracování detailů těla, znázornění oblečení apod.);

4. sociální kompetence: Zralé dítě diferencuje ve způsobu kontaktu s osobou blízkou a cizí, autoritou a vrstevníkem. V chování je patrný přiměřený odstup vůči neznámé osobě a autoritě, ale nikoli markantní úzkost ze sociálního kontaktu či neschopnost komunikovat s cizí osobou. Dítě je vybavené určitými sociálními kompetencemi – je schopné se střídát v aktivitách, ustoupit, rozdělit se, dokáže požádat o pomoc nebo pomoc nabídnout. Mělo by projevovat radost z úspěchu, sociální interakce a pochvaly, zvládat frustraci z neúspěchu. Dítě zvládá práci i hru ve skupině dětí, dokáže být přiměřeně asertivní i akceptovat autoritu. Musí být připraveno dodržovat určitá pravidla chování;

5. emoční zralost: Emoční zralost spočívá v kontrole a regulaci emocí, přiměřeném emočním vyjadřování a porozumění emocím druhých. Výhodou je, když se dítě do školy těší, je rádo ve společnosti dětí, raduje se ze svého výkonu, odměn, pochvaly. Zralé dítě by se již nemělo impulzivně dožadovat okamžitého uspokojení svých přání. Neúspěch dítě okamžitě neodradí od činnosti. Vůči ostatním dětem dokáže projevovat empatii, soucit, na emoční stavy ostatních reaguje přiměřeně. Odklad školní docházky je vhodný pro děti s malou odolností vůči zátěži, s enurézou, enkoprézou, zadržáváním v řeči, elektivním mutismem, tlky, úzkostnými projevy;

6. řeč a komunikační schopnosti: Vyjadřovací schopnosti dítěte a slovní zásoba dítěte vstupujícího do školy by měly odpovídat normě. Dítě má osvojenou gramatickou strukturu jazyka, téměř nechýbá v morfolologii a syntaxi – sklouňuje podstatná jména, čásuje slovesa, užívá správně slovosled. Podle obrázkové

knížky dokáže vyprávět soudržně příběh, již jen nepopisuje, co vidí. Důležitým aspektem školní zralosti je správná artikulace. Dítě v době nástupu do školy dokáže ideálně vyslovit všechny hlásky, špatná výslovnost více hlásek komplikuje návěik čtení a psaní. Dítě dokáže správně zareagovat na včestupňové pokyny (např.: „Jdi do předstíne, vezmi tam boty a dej je do koupelny.“);

7. pracovní vyspělost: Školsky zralé dítě by mělo být schopné krátce pracovat samostatně a pracovat přiměřeným tempem (ne příliš pomalu, impulzivně a přetokně) a přiměřeně pečlivě. U dítěte by se neměla projevovat výrazná unavivelnost jako reakce na systematickou každodenní činnost. Kvalitní soustředění se vyznačuje absencí motorického a verbálního neklidu, schopností věnovat pozornost podstatným podnětům a odolávat rušivým vlivům prostředí. Dítě by mělo být motivováno řešit i obtížnější úkoly a nevzdávat se ihned, jak se objeví obtíž. Schopnost vydržet soustředit se na méně atraktivní úkoly dosahuje při školní zralosti okolo deseti minut, úkolům, které dítěti jdou a/nebo ho baví, se vydrží věnovat 20 minut a déle;

8. motivace k učení: Předškolní dítě by mělo mít zájem o široký okruh informací, zajímat se o fakta, souvislosti. Nezajím o „aktivity u stolu“ – knížky, kreslení, pracovní předškolní sešity – je známkou školní nezralosti;

9. zralost sluchového vnímání: Pro osvojení školních dovedností jsou nezbytné schopnosti sluchové analýzy a syntézy. Globální vnímání se více diferencuje a dítě se začíná v předškolním věku fonematically orientovat, rozpozná rozdíly v podobně znějících slabikách a slovech. Chápe, že slovo se skládá z částí (dokáže určit první a poslední písmeno ve slově);

10. zralost zrakového vnímání: U zrakového vnímání je pro výuku čtení nezbytná schopnost vizuální analýzy a syntézy. Dítě dokáže vnímat komplexní tvar a zároveň si všimnout detailů. Lepší vnímání detailů umožňuje rozeznávat tvarově podobná písmena jako například F, T, E nebo p, b, d, případně m a n. V předškolním věku by dítě mělo písmena či jim podobné tvary nejen párovat, ale umět včlenit i tvar, který je napsaný vzhůru nohama nebo zrcadlově;

11. rozumové schopnosti: Narůstá podíl logického myšlení na úkor názorného myšlení, dítě se neřídí již jen tím, co vidí. Narůstá schopnost abstraktního a analyticko-syntetického myšlení, dítě se začíná orientovat v čase (např. ráno/večer) a prostoru (např. vřadu/vpředu/uprostřed, vpravo/vlevo), dokáže zobecňovat na základě shodných znaků a vytvářet kategorie. Umí určovat pořadí, množství. Učením si rozvíjí vědomosti o okolním světě a zvyšuje se obecná informovanost dítěte. Před nástupem do první třídy by děti měly mít přiměřené znalosti týkající se přírody, fungování věcí, činnosti člověka, řešení sociálních situací apod.;

12. paměť: Zralá vizuální a sluchová krátkodobá (pracovní) paměť jsou nezbytnými předpoklady úspěšného nácviku čtení a psaní. Děti, které zopakují řadu čtyř číslic, jsou obvykle schopné si zapamatovat názvy písmen. Při pěti číslicích je jejich paměť natolik vyvinutá, že jsou schopny udržet slovo v paměti a zároveň ho rozložit na hlásky. Ale teprve schopnost zopakovat šest číslic je obvykle v souladu s takovým rozsahem paměti, který umožňuje psaní delších slov a vět. Dítě před nástupem do školy by mělo být schopné zapamatovat si smysluplnou větu o šesti až osmi slovech a na požádání ji zopakovat. Kapacita zrakové paměti mezi 5–7 lety činí 4–5 prvků (dítě jmenuje po zakrytí předměty nebo obrázky). Paměťové schopnosti se odrážejí v říkankách, písničkách, básničkách a hraní pexesa;

13. sebeobslužné dovednosti: Sebeobslužné dovednosti nesouvisí pouze s výchovou, ale i se zralostí motoriky, rozumovými schopnostmi a exekutivními funkcemi. Při vřstu do školy by dítě mělo vykazovat určitou míru samostatnosti, mít osvojeny všechny základní hygienické návyky, umět se oblékat, stravovat, udržovat v pořádku a hlídat si své věci, organizovat si činnosti a dokázat si poradit v mírně nestandardní situaci.

Školní zralost nelze definovat jen na základě diagnostikovaných schopností a dovedností. V rámci poradenství je zapotřebí vždy posuzovat vhodnost nástupu dítěte do školy v kontextu systému rodina–škola–dítě. Jde vždy o souhrn vzájemně na sebe působících okolností a osobnostních charakteristik dítěte, které mají vliv na to, zda dítě bude ve škole úspěšné. Je třeba rozpoznat a zhodnotit všechny okolnosti, jež mohou výkonnost a úspěšnost dítěte ovlivnit jak ve směru kladném, tak záporném, a na základě jejich komplexní analýzy vydat doporučení (Mertin, 2003). Stanovisko psychologa k odkladu školní docházky je v některých případech spíše odbornou rozvahou než striktním, konkrétním doporučením, protože úspěšnost dítěte ve škole ovlivní i výběr školy a kvalita učitele.

Školní zralost dílčích vývojových oblastí jako prognostický faktor

Ukázalo se, že výše IQ před vřstupem do školy napoví jen málo o úspěšnosti dítěte při vzdělávání o několik let později (LaParo, Pianta, 2000). Školní zralost při vřstupu do školy, jazykové testy a posouzení učitelem jsou mnohem spolehlivější prognostické nástroje než IQ testy (Kim, Suen, 2003). Dovednosti zjištěné při vřstupu do školy, které určují školní zralost, vysoce pozitivně korelují s výkonem v průběhu celé školní docházky. V lepším případě zůstávají stejné, v horším případě se zhorší,

zlepšování je nepravděpodobné (Alexander, Entwisle, 1988; Entwisle, Alexander, 1999). Metaanalytická studie vyhodnotila za nejsilnější předškolní ukazatele školní úspěšnosti matematické dovednosti, následovaly předčtenářské a čtenářské dovednosti a kvalita pozornosti. Časně čtenářské dovednosti souvisely s úspěšností ve čtení. Socioemoční obtíže v prožívání a chování se zpočátku ukázaly pro prognózu nevýznamné (Duncan et al., 2007), replikace studií ale toto zjištění nepotvrdily (Romano et al., 2010; Pagani et al., 2010). I další výzkumy došly k závěru, že sociální a emoční kompetence jsou dobrými prediktory školní úspěšnosti (Stefan et al., 2009). Děti s oslabenými sociálními dovednostmi mají obtíže udržovat výběrové vztahy, jsou vrstevníky odmítány a mají větší tendence k depresivitě nebo agresivitě. Problémy s vrstevníky souvisí s horší adaptací na školní prostředí (Fabes et al., 2003). Obecné vědomosti a jemná motorika jsou dalšími ukazateli, u kterých se prokázala pozitivní souvislost s pozdějším výkonem ve škole (Grissmer et al., 2010; Pagani et al., 2010).

Mladší školní věk (období středního dětství, 6-12 let)

Dolní hranici středního dětství (nazývaného často jako mladší školní věk) tvoří období, kdy dítě dosahuje školní zralosti, horní hranicí je nástup puberty. Období raného středního dětství trvá od 6 do 9 let, pozdní střední dětství se označuje také jako prepubescence a trvá od 10 do 11/12 let. Za počátek období se často považuje nástup dítěte do školy, což je u řady dětí v 7 letech.

Postava dítěte na začátku středního dětství ztrácí svoji dětskou zakulacenost, mění se proporcionálně hlavy a končetin vůči tělu. Růst postupuje ustáleným tempem a vývoj plynule a pomalu pokračuje.

Období bývá popisováno jako klidné, změny spíše nenápadné. Tento výklad je však poněkud zavádějící. Střední dětství je důležitou vývojovou fází, ve které dítě musí zvládnout řadu vývojových úkolů. **Formuje se sebepojetí, genderová identita (uvědomování si vlastního pohlaví) a postoje ke vzdělávání.**

Největší zvrát nastává na začátku období, kdy dítě zahajuje školní docházku a zvyká si na plnění školních povinností. Děti, které chodily do mateřské školy, mají určitou výhodu, změna v jejich životě není tak velká jako u dětí, jež nastupují do školy přímo z rodiny. Nicméně způsob spolupráce je nový pro všechny děti. Výuka ve škole většinou frontální a učitel není s dítětem v bezprostředním kontaktu. Požadavky učitelů a rodičů na dítě se prudce zvyšují. Často děti v první třídě nevnímají obtíže se zvládnutím obsahu nové látky, ale s tempem, jakým jsou jim nové

Výv
Jinc
v Pl
inf
ško
aby
zod
ale
příp
nosi
(Špo
krou
jsou
ener
V
srovi
Strac
vace